

Harîrîzâde, Abbâdiyye, Haddâdiyye ve Ayderûsiyye tarikatlarını Aleviyye'nin kol-ları olarak zikreder (bk. *Tibyan*, I, vr. 31^a). Bunlardan Abbâdiyye Abdullah b. Muhammed el-Abbâd'a (ö. ?), Haddâdiyye Abdullah b. Alevî el-Haddâd'a (ö. 1132/1720), Ayderûsiyye Abdullah b. Ebû Bekir el-Ayderûs'a (ö. 914/1508) nisbet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Reşahât Tercümesi, s. 13-14; Zebîdî, *İk'd*, s. 116; a.mlf., *İthâfû'l-âşfiyâ*, s. 221; Harîrîzâde, *Tibyan*, I, vr. 23^a-32^b, 274^b; II, vr. 268^b, 275^b-290^a; *Tomar-Melâmilik*, s. 23; *Tomar-Kâdiriyye*, s. 10; *Tomar-Halvetiyye*, s. 2; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1341, s. 199-200; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyû*, Kahire 1969, s. 438.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ALEVİYYE

(العلوية)

Alevî oğullarından

Muhammed b. Ali b. Muhammed'e

(ö. 653/1255)

nisbet edilen bir tarikat.

Hadramut'ta yaşayan Alevî oğullarının soyu, Alevî b. Ubeydullah b. Ahmed el-Ureyzî (VI/XII. asır) vasıtasıyla Ca'fer-i Sâdik'a ulaşır. Ubeydullah'ın oğlu Alevî'ye nisbetle onun soyundan gelenlere **Bâ Alevî** (Benî Alevî, Âli Bâ Alevî) denilmiştir. Şillî, *el-Meşre'u'r-revî fî menâkıbı Benî 'Alevî* adlı eserinde bu aile hakkında geniş bilgi verir. Fazl b. Gavs el-Alevî, *İzâhu'l-esrâr*'da tarikatın evrâd* ve ezkâr*ının âyet ve hadislerden derlendiğini, mensuplarının herkesten farklı şekilde giyinmemeye dikkat ettiklerini söyleyerek görünüş ve şekil açısından onlarla ulemâ arasında bir ayrılık bulunmadığını belirtir. Gavs el-Alevî'ye göre Aleviyye tarikatı mensupları şer'î emirlere eksiksiz bağlı olanları, keşf ve kerâmet sahibi olup olmamalarına bakmaksızın velî sayarlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Şillî, *el-Meşre'u'r-revî fî menâkıbı Benî 'Alevî*, Kahire 1319; Fazl b. el-Alevî, *İzâhu'l-esrârî'l-'ulviyye ve minhâci's-sâdeti'l-'Aleviyye*, Kahire 1316; O. Löfgren, "Bâ 'Alawî", *EI*² (İng.), I, 828-830.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ALEYHİSSELÂM

(عليه السلام)

Peygamberlerden biri anıldığında söylenmesi gereken

"Allah'ın selâmı üzerine olsun" anlamında bir tâzim ifadesi

(bk. SALÂT).

ALFABE

(bk. ELİFBÂ).

ALFRAGANUS

Ünlü astronomi bilgini

Fergânî'nin

Ortaçağ Latin literatüründeki adı

(bk. FERGÂNİ).

ALGORİTMA

(bk. LOGARİTMA).

ALINCAK

Sovyet Azerbaycanı'nda, Nahçıvan - Culfa yolu üzerinde yüksek bir tepede kurulan, Selçuklular devrinden kalma bir kale.

Alancık şeklinde de kaydedilen Alincak Kalesi'nin adı çeşitli kaynaklarda, Irak Selçuklularının son sultanı Tuğrul Bey ile emirleri arasındaki mücadelelerden bahsedilirken geçmektedir. Kale, hükümdar ailesi için tehlike zamanlarında sığınak olarak kullanılmıştır. XIII. yüzyılda İran Moğolları'nın ve XV. yüzyılın başlarında Timur'un idaresi altında bulunan Alincak, daha sonra Celâyirîliler'in ve Karakoyunlular'ın eline geçti. Karakoyunlu Hükümdarı İskender, Timur'un oğlu Şâhruh'a yenilince Alincak Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı (1435). Bir müddet sonra Timur'un himayesindeki Cihanşâh tarafından alınan kale Azerbaycan'ı zapteden Akkoyunlular'ın eline geçti. Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yâkub, Şâh İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın isyanını bastırdığında, bütûn aileyi aralarında İsmâil de olduğu halde Alincak Kalesi'nde göz hapsinde tuttu. Daha sonra Safevîler'in hâkimiyetine geçen kale, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi sırasında ilk defa Osmanlı idaresine girdi (1534). Sonradan tekrar Safevîler'in eline geçmiş ve XVI. yüzyıl sonlarında Nahçıvan ile birlikte Osmanlılar tarafından yeniden zaptedilmiştir. Ancak Şâh Abbas, Azerbaycan bölgesini Osmanlılar'dan geri aldığı sırada (1603) Alincak Kalesi'ni de ele geçirmişti.

Bugün harabe halinde bulunan ve *De-de Korkut Kitabı*'nda da adı geçen Alincak, Evliya Çelebi tarafından Nahçıvan bölgesinin en sağlam ve önemli kalesi

olarak anılmaktadır. Kuleli bir sur ile iç ve dış hisarlardan ve her hisarı çeviren çeşitli burçlardan meydana gelen Alincak Kalesi, Ortaçağ'daki müslüman askerî mimarinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 240; *Ahbar-ru'd-devleti's-Selcûkiyye* (nşr. Muhammed İkbal), Lahor 1933, s. 181; Clavijo, *The Court of Timour at Samarcand*, New York 1970, s. 84; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-El-leri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 148-149, 375, 384; M. Fuad Köprülü, "Alincak", *İA*, I, 302-304; V. Minorsky, "Alindjak", *EI*² (İng.), I, 404.

İDRİS BOSTAN

ALİ

(العلى)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

"Yükseklik ve yücelik; şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak" mânasındaki ulûv ve alâ' kökünden türetilmiş bir sıfat olup Kur'an-ı Kerim'de sekiz yerde Allah'ın ismi olarak geçer. Bunların beşinde **kebîr**, ikisinde **azîm**, birinde de **hakîm** ismiyle beraber yer alır. **Kebîr** ile **azîm**, **alî** isminin mânasını teyit etmekte, **hakîm** ise çeşitli yollarla peygamberlere bildirilen vahyin yüce Allah'ın hikmetine uygun bir şekilde tecelli ettiğini vurgulamaktadır (bk. eş-Şurâ 42/4). **Alî**, Allah'ın isimlerinden biri olarak meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde yer aldığı gibi (bk. İbn Mâce, "Du'â", 10) Resûl-i Ekrem'in kendi dualarında (bk. *Müsned*, IV, 54), ayrıca Hz. Ali'ye öğrettiği duada da (bk. Tirmizî, "Da'avât", 82) yer almıştır.

Alî ismi esmâ-i hüsnânın içinde, "yücelik ve hükümlanlıkta kendisine eşit veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan, mutlak olarak yüce olan, örf, akıl ve din açısından övgüye değer bütün müsbet nitelikleri kendisinde toplayan, yine örf, akıl ve din açısından yerilmiş bulunan ve ulûhiyyetle bağdaşmayan bütün menfi niteliklerden münez-zeh bulunan kemal sahibi ulu Allah" anlamına gelir (bk. Cürçânî, *et-Ta'rifât*, "alî li-nefsih" md.). **Alî** isminin ve bunun gibi yücelik (ulûv) mânası ifade eden, naslarda Allah'a nisbet edilmiş bulunan diğer kavramların nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Arşın üzerinde olmak (istivâ), gökte bulunmak (fi's-

semâ'), kullarının üstünde olmak (fevka ibâdih) gibi ilk bakışta mekân çağrışımı yapan ve duyu bilgisinin ifade ettiği mânalara delâlet eder gibi görünen nasları ilâhî kudret, ilim ve hâkimiyetle te'vil edenler bulunduğu gibi bu metodu benimsemeyenler de olmuştur. Fakat önemsiz bazı gruplar hariç, te'vil metodunu benimsemeyenler de Allah'a hiçbir zaman mahlûka ait sıfat ve özellikler nisbet etmemişlerdir. Bu inceliği göstermek üzere Râgıb el-İsfahânî alî isminin yer aldığı bir âyeti açıklarken, "Allah öylesine yücedir ki âlimlerin tanıtımı, âriflerin bilgisi O'nu kuşatamaz" (*el-Müfredât*, "alâ" md.) demek suretiyle alî ismini, "zât, mâhiyet ve sıfatları bakımından beşerin idrak gücünü aşan yücelik ve mükemmellikte olan varlık" şeklinde yorumlamıştır (ayrıca bk. İSTİVÂ, ULÜV).

Hiçbir yücelik, kudret ve üstünlük düşünülmez ki Allah ondan da üstün olmasın. Var oluşu başkasından değil kendinden (vâcib) olmak, yaratılmış değil yaratıcı (hâlik) olmak, etkilenen değil etkileyen (müessir) olmak, zâtında ve sıfatlarında kemal derecesinde bulunmak gibi insan aklının düşünebileceği bütün yücelikler en mükemmel derecede Allah'ta, sadece O'nda bulunduğu şüphe yoktur. İşte İslâm inancında tanrı kavramı zât, sıfat ve fiilleriyle mükemmelliği ifade eden bir kavramdır.

Alî ve benzeri isim ve sıfatların ifade ettiği yüceliğin Allah'a nisbeti üç ayrı şekilde düşünülebilir: 1. Yücelik ve kudrette hiçbir şeyin Allah'a denk olmaması. Bu durumda alî tenzîhî sıfatlarından olur. 2. İlâhî kudret ve yüceliğin her şeye hâkim olması. Bu durumda ise alî mânevî sıfatlardan biri sayılır. 3. Allah Teâlâ'nın her şeyi fiilen tasarrufu altında bulundurup idare etmesi. Buna göre de alî fiilî sıfatlar grubuna girer.

"En üstün, en kudretli" anlamına gelen a'lâ (الْأَلَى) ismi de, meşhur esmâ-i hüsnâ hadisinde yer almamakla birlikte, Kur'an'da doğrudan ve dolaylı olarak rab ismiyle birlikte Allah'a nisbet edilmiştir (bk. el-A'lâ 87/1; el-Leyl 92/20). Hz. Peygamber genellikle dualarına a'lâ ism-i celîlini de ihtiva eden bir "tesbih" ile başlardı (bk. *Müsned*, IV, 54). Yine onun tavsiyesiyle namaz secdelerinde a'lâ isminin yer aldığı bir tesbih tekarrarlanır (bk. Ebû Dâvûd, "Şalât", 147, 149; Tirmizî, "Mevâkîf", 79).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "alâ" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "alâ" md.; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, "alî li-nefsih" md.; *Müsned*, IV, 54; İbn Mâce, "Du'a", 10; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147, 149; Tirmizî, "Da'avât", 82, "Mevâkîf", 79; Hâlimî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi Muhammed Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 190; Gaz-zâlî, *el-Makşadü'l-esnâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütüb-i'l-ilmîyye), s. 80-82; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât*, s. 259-261; İbn Taymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, V, 121-122; İsmail Hakkı İzmirli, "A'lâ", *İTA*, I, 259.

BEKİR TOPALOĞLU

ALİ

(الِى)

Bir hadisin râvisi ile

Hz. Peygamber arasındaki isnad zincirini meydana getiren güvenilir râvi sayısının en az olmasını ifade eden terim (bk. İSNAD).

ALİ

(على)

Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib
el-Kureşî el-Hâşimî
(ö. 40/661)

Hz. Peygamber'in damadı,
Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsü.

Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (m. 600) Mekke'de doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Mekke'de baş gösteren kılık üzerine Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almış, Hz. Ali beş yaşından itibaren hicrete kadar onun yanında büyümüştür. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Ancak Hz. Hatice ile aynı zamanda veya ondan hemen sonra yahut da Hz. Hatice ve Hz. Ebû Bekir'den sonra iman ettiği hususu, Ehl-i sünnet ile Şiipler arasında tartışılan bir konudur (bk. Câhiz, *el-Ösmâniyye*, s. 3-13). Bu sırada yaşıнын dokuz, on veya on bir olduğu rivayet edilir. Bu durumda onun Hz. Hatice'den sonra, yaşına göre, çocuklar arasında ilk inanan ve Hz. Peygamber'le birlikte ilk namaz kılan kimse olduğu ağırlık kazanmaktadır. Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ancak hayatı, menkıbevi ve efsanevî rivayetlerle örülü Şii kaynaklarda doğumundan itibaren en ince teferruatına kadar ve zengin kerametlerle dolu olarak anlatılır (bk. *A'yânü's-Şi'a*, I, 323-562; İbn Şehrâşûb, I, 287 vd.; II, 3-377; III, 2-100).

Mekke müşriklerinin eza ve cefalarını gittikçe artırmaları ve hatta kendisini öldürme hazırlıklarına girişmeleri üzerine Medine'ye hicret etmeye karar veren Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi, kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak ve yokluğunu gözlemek maksadıyla Mekke'de bırakmıştır. O da geceyi Peygamber'in yatağında geçirerek onun evde olduğu kanaatini uyandırmıştır. Daha sonra da Hz. Peygamber'in kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine iade edip yine onun emri uyarınca Resûlullah'ın kızı Fâtıma, kendi annesi Fâtıma ve yanındakilerle Mekke'den ayrılarak Kubâ'da Hz. Peygamber'e yetişmiştir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla kurulan muâhât* sırasında Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin 2. yılının son ayında da onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Külsüm adlı kız çocukları olmuştur. Hz. Ali Hz. Fâtıma'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır. Fâtıma'nın vefatından sonra ise birçok defa evlenmiş ve çok sayıda çocuğu dünyaya gelmiştir (bk. ALİ EVLÂDİ).

Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûl-i Ekrem'in sancaktarlığını yapmış ve daha sonraları menkıbevi bir üslûpla rivayet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud'da ve Hunein'de çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hz. Peygamber'i bütün gücüyle korumuş, Hayber'de ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış ve bu seferin zaferle sonuçlanarak yahudilere galebe çalınmasında büyük payı olmuştur. Fedek'te Benî Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeyi (6/628) ve Yemen'e yapılan seferi (10/632) sevk ve idare etmiştir. Bu sonuncu sefer üzerine Benî Hemdân kabilesi Müslümanlığı kabul etmiştir. Tebuk Gazvesi'nde ise Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmıştır.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir. Hicretin 9. (631) yılında hac emri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir'e Mina'da yetişip o sırada inmiş bulunan Tevbe sûre-